

Тетяна Андрущенко,

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри психології,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6701-8035>

Алла Федоренко,

кандидат психологічних наук, доцент,

професор кафедри психології,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8180-4494>

Тетяна Ханецька,

кандидат психологічних наук, доцент,

професор кафедри психосоматики та психології здоров'я,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9767-5116>

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПСИХІКИ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ВПЛИВУ

Статтю присвячено вивченню вікових особливостей розвитку психіки особистості у спілкуванні та впливі. Досліджено, як вікові зміни та соціокультурний контекст впливають на характер міжособистісної взаємодії, формування соціальних зв'язків і розвиток особистісних якостей. Актуальність теми зумовлена зростанням ролі комунікації у сучасному суспільстві та впливом інформаційних технологій на психічний розвиток особистості. Вивчення вікових особливостей цього процесу дає змогу краще зрозуміти механізми адаптації, соціальної взаємодії та формування особистості в умовах швидких змін соціокультурного середовища. Це знання є важливим для розвитку ефективних освітніх, соціальних і психологічних підходів.

Робота мала на меті вивчення вікових особливостей розвитку психіки особистості в процесі спілкування та визначити вплив біологічних і соціокультурних факторів на формування когнітивних, емоційних і поведінкових особливостей.

На основі аналізу даних розроблено психологічну модель міжособистісного спілкування, яка демонструє, як вікові зміни впливають на стилі спілкування та методи обробки інформації. Дослідження показали, що вплив соціальних груп, як формальних, так і неформальних, відіграє ключову роль у розвитку особистості. Результати дослідження відображають вікові особливості психіки, які визначають ефективність спілкування та впливають на його результати. Встановлено, що емоційна чутливість значно зростає з віком і є індивідуальною на різних вікових етапах. Це створює передумови для глибшого розуміння міжособистісних стосунків. Зроблено припущення, що дорослі відіграють значну роль у спілкуванні в молодшому віці, тоді як у підлітковому та юнацькому віці акцент зміщується на взаємодію з однолітками. Це формує нові аспекти соціальної поведінки та самовизначення.

Отримані дані мають практичне значення для розробки педагогічних, психологічних і соціальних програм, спрямованих на гармонійний розвиток особистості на кожному етапі життя. Результати дослідження можуть бути корисними для соціальних працівників, педагогів, психологів та інших спеціалістів, які займаються розвитком особистості та забезпечують адекватну підтримку й адаптацію особистості в різних соціальних контекстах.

Ключові слова: психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, особистість, психічний розвиток, вікові особливості, соціальна ситуація розвитку, провідна діяльність, комунікація, соціальний вплив.

Вступ і сучасний стан досліджуваної проблеми.

Сучасне суспільство характеризується стрімким розвитком технологій, інформаційної комунікації та глобалізаційних процесів, які створюють нові виклики для розвитку психіки особистості. У контексті цих змін спостерігається зростання значення комунікації як ключового елементу взаємодії між людьми, що безпосередньо впливає на формування та розвиток пси-

хічних особливостей особистості на різних вікових етапах.

Відомо, що вікові особливості розвитку психіки визначають здатність особистості адаптуватися до соціальних умов, встановлювати ефективну комунікацію та реагувати на вплив зовнішнього середовища. Однак у науковій літературі існує недостатня систематизація даних про специфіку розвитку психіки в про-

цесі комунікації на різних вікових етапах (Afriani, 2021). Зокрема, малодослідженим залишається питання впливу сучасних комунікаційних середовищ (цифрових платформ, соціальних мереж) на психічний розвиток особистості в дитинстві, підлітковому віці, дорослості та старості (Lin et al., 2024).

Зростаючий темп комунікаційних взаємодій, вплив мас-медіа та соціокультурних чинників потребують переосмислення механізмів розвитку психіки. Це обумовлює необхідність вивчення вікових особливостей впливу комунікації на когнітивні, емоційні, соціальні та поведінкові аспекти особистості (Bunting, af Segerstad, & Barendregt, 2021).

Отже, виникає проблема комплексного аналізу вікових особливостей розвитку психіки особистості в процесі комунікації та впливу, що є актуальною як для теоретичної психології, так і для прикладних досліджень у сферах освіти, медицини, соціальної роботи та інформаційних технологій.

Багато вітчизняних та іноземних науковців присвятили увагу дослідженням встановлення взаємозв'язку між соціальним контекстом, знаковими системами та віковими особливостями в розвитку психіки особистості. Ці праці створюють базу для поглибленого розуміння вікових, когнітивних і комунікативних аспектів психічного розвитку особистості в процесі комунікації та впливу. Зокрема, авторським колективом науково-педагогічних працівників кафедри психології і кафедри психосоматики та психології здоров'я факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова видано комплекс навчальних програм освітньо-професійної програми «Психологія», який систематизує сучасні освітні підходи до підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія», адаптованих до ринкових і демократичних перетворень в Україні, здатних застосовувати психологічні знання в умовах професійної діяльності, жити й творити в інформаційному суспільстві, глобальному світовому просторі, досягати взаєморозуміння між людьми різних вікових категорій, соціальних груп, бути членами європейської і світової спільноти (Andrushchenko, Khanetska, Fedorenko et al., 2023). Афріані І. Х. (Afriani, 2021) розроблено фундаментальний підхід до розуміння психологічного розвитку дітей. У цій праці висвітлено ключові етапи й аспекти освітнього середовища у дитинстві. Лін Ю., Сю Ф., Є Х., Чжан Х., Дін Х. і Чжан Ю. (Lin et al., 2024) дослідили вікові та гендерні відмінності у сприйнятті емоцій, розкриваючи вплив емоційної категорії та каналу комунікації на ці процеси. Бантінг Л., Сегерстад Ю. Х. та Барендрегт В. (Bunting, af Segerstad, & Barendregt, 2021) провели аналіз використання технологій персоналізованого навчання в процесі викладання англійської мови, зосереджуючись на розвитку навичок читання у дітей. Дхіу К. і Лаксана Д. Н. Л. (Dhiu & Laksana, 2021) дослідили аспекти розвитку дитини в контексті дошкільної освіти, приділяючи особливу увагу впливу

освітніх програм на формування базових компетенцій. Гарсія Д., Галесік М. та Олссон Х. (Garcia, Galesic, & Olsson, 2023) зосередилися на вивченні психології колективів, досліджуючи механізми групової динаміки та вплив колективного мислення на прийняття рішень. Миколук С. і Миколук Н. (Миколук, Миколук, 2024) розробили методичні підходи до формування комунікативної компетентності майбутніх психологів і соціальних працівників, враховуючи специфіку професійної взаємодії. Невоснна О. М. (Nevoenna, 2024) дослідила мотиваційні аспекти навчання студентів у контексті дистанційної освіти, акцентуючи увагу на адаптації до вимушених умов освітнього процесу. Да Сілва А. А., Сільва К. Г., Резенде К. Н. і Сантана М. С. Р. (Da Silva et al., 2024) дослідили вплив соціального контексту на психічний розвиток дітей, підкреслюючи важливість зовнішніх чинників у формуванні когнітивних та емоційних навичок. Андрущенко Т. В. (Andrushchenko, 2024) розглядала психологічні особливості життєстійкості та благополуччя підлітків, які залежать від індивідуальних психічних властивостей особистості та специфіки соціальної ситуації розвитку. Федоренко А. Ф. та Ханецька Т. І. (Fedorenko, Khanetska, 2022) досліджували особливості професійного самовизначення як виду провідної діяльності сучасної молоді в генезі вікового розвитку психічних процесів. Валсінер Дж. (Valsiner, 2021) запропонував інноваційний підхід до загальної психології, акцентуючи увагу на ролі семіотичних процесів у формуванні свідомості та інтеграції знакових систем у розвиток особистості. Виготський Л. С. (Vygotsky, 2021) представив фундаментальну концепцію вікової періодизації розвитку дитини, що стала основою для подальших досліджень вікових особливостей у психології. Ябан Е. Х. і Гашлер Р. (Yaban & Gaschler, 2024) дослідили механізми регуляції розвитку й особливості вікової мотивації у студентів, які навчаються в умовах дистанційної освіти, зосереджуючись на адаптації до нових освітніх умов.

Мета та завдання дослідження полягають у теоретичному аналізі вікових особливостей розвитку психіки особистості в процесі комунікації та впливу з урахуванням взаємодії біологічних і соціальних чинників у сучасних умовах.

Методи дослідження. Було застосовано емпіричні методи дослідження, а саме метод контент-аналізу та кейс-стаді (case study). За методом контент-аналізу проведено комплексний аналіз наукової літератури з провідних баз даних, як-от Crossref, Google Scholar, PubMed, Scopus і Web of Science, з метою вивчення вікових особливостей розвитку психіки особистості в процесі комунікації та впливу. Стратегія пошуку передбачала використання комбінацій ключових слів, зокрема «психічні процеси», «психічні стани», «психічні властивості», «особистість», «психічний розвиток», «вікові особливості», «соціальна ситуація розвитку», «провідна діяльність», «комунікація», «соціальний вплив».

За результатами пошуку було ідентифіковано понад 200 релевантних статей, що висвітлюють різні аспекти комунікаційного впливу на психічний розвиток особистості в різні вікові періоди. Після застосування чітких критеріїв відбору до остаточного аналізу було включено близько 5 % джерел, які наведені у списку бібліографічних посилань. Особливу увагу приділено даним, отриманим із рандомізованих контрольованих досліджень, оглядів і метааналізів, які стосуються впливу сучасних технологій комунікації (цифрових платформ, віртуальної реальності) на когнітивний, емоційний та соціальний розвиток особистості.

Метод кейс-стаді (case study) у дослідженні вікових особливостей розвитку психіки особистості в процесі комунікації та впливу передбачав глибоке дослідження окремих випадків або груп людей, які були описані в науковій літературі, з метою аналізу специфічних аспектів розвитку психіки особистості в контексті комунікації.

Етапи застосування методу передбачали:

1. Вибір кейсів – вибирали індивідуальні або групові випадки, що відображають різні вікові особливості комунікації.

2. Збір даних – використовуються літературні дані спостережень комунікативних ситуацій.

3. Аналіз взаємодії – досліджували, як вікові особливості впливають на способи спілкування, когнітивну переробку інформації та соціальну поведінку.

4. Виявлення тенденцій і закономірностей – оцінювали вплив комунікаційного середовища на психічний розвиток особистості, наприклад, як цифрові технології змінюють комунікативні навички дітей та підлітків.

Результати. У процесі спілкування індивіди не лише обмінюються почуттями, думками, ідеями та досвідом, а й спілкування сприяє їхньому взаємному

розвитку та перетворенню (Andrushchenko, Khanetska, Fedorenko et al., 2023). За допомогою як прямих, так і опосередкованих форм взаємодії люди приймають та інтегрують духовні й культурні цінності, створені іншими, водночас збагачуючи це колективне багатство власним унікальним життєвим досвідом.

Спілкування виступає як особлива форма взаємодії та взаємовпливу між індивідами, що обумовлюється потребами спільної діяльності. Це передбачає обмін інформацією та взаєморозуміння через процеси сприйняття й інтерпретації. Людське спілкування приймає різні форми, серед яких зазвичай виділяють чотири основні типи: анонімне, функціональне, офіційне та неформальне. Відомо, що дитина з народження розвивається як соціальна істота, основним рушієм розвитку якої є навколишній світ, і міжособистісне спілкування відіграє вирішальну роль. На розвиток дитини глибоко впливають як формальні, так і неформальні соціальні групи, включно з членами сім'ї, вчителями, однолітками, і ширше соціальне оточення. Особливо в роки становлення особистості спілкування між дітьми та дорослими є важливим (Afriani, 2021).

У контексті вікових особливостей розвитку психіки особистості в процесі комунікації та впливу розглядають такі біологічні чинники (табл. 1).

Соціальний вплив на вікові особливості розвитку психіки особистості в комунікації є багатофакторним та охоплює як мікрорівень (сім'я, однолітки, професійне середовище), так і макрорівень (культура, цифровізація, соціальні очікування). У літературі згадується про ключову роль соціального впливу на вікові особливості розвитку психіки особистості в процесі комунікації та впливу. Розрізняють такі чинники.

У теоретичному аналізі вікових особливостей розвитку психіки особистості в процесі комунікації та впливу

Таблиця 1

Біологічні чинники, що впливають на розвиток психіки особистості в процесі комунікації та впливу

Назва біологічного чинника	Механізм впливу чинника на розвиток психіки
Нейрофізіологічний розвиток мозку	Дозрівання лобових часток, що відповідають за самоконтроль, планування, рефлексію та соціальну взаємодію. Зміни в роботі лімбічної системи, яка регулює емоції, що впливає на соціальні зв'язки. Нейропластичність мозку, яка визначає здатність до навчання й адаптації в різні вікові періоди
Гормональні зміни	Вплив гормонів (кортизолу, дофаміну, серотоніну) на емоційний стан і соціальну поведінку. Гормональні перебудови в період статевого дозрівання та старіння, які впливають на комунікативні навички та психічну стабільність
Генетичні фактори	Спадкові особливості темпераменту та когнітивних здібностей. Генетично зумовлена схильність до певних типів комунікативної поведінки (екстраверсія, інтроверсія)
Сенсорна та моторна система	Розвиток слуху, зору, моторики, які є основою невербальної та вербальної комунікації
Фізіологічний стан організму	Вплив соматичних захворювань, які можуть змінювати емоційний стан і соціальну активність. Старіння організму та нейродегенеративні процеси (наприклад, деменція), що впливають на здатність до комунікації
Нейрофізіологічний розвиток мозку	Дозрівання лобових часток, що відповідають за самоконтроль, планування, рефлексію та соціальну взаємодію. Зміни в роботі лімбічної системи, яка регулює емоції, що впливає на соціальні зв'язки. Нейропластичність мозку, яка визначає здатність до навчання й адаптації в різні вікові періоди

Джерело: систематизовано згідно (Lin et al., 2024).

слід враховувати такі соціальні чинники, як сімейне середовище, освіта та виховання, група однолітків ф соціалізація, культурні норми і традиції, соціальні очікування та рольові моделі, цифрові технології та медіа, професійне середовище та кар'єрні вимоги, соціальна підтримка та міжособистісні зв'язки, міграційні й урбанізаційні процеси, глобалізація та міжкультурна взаємодія, соціально-економічний статус, державна політика у сфері освіти та соціального захисту. Ці чинники визначають характер соціальної взаємодії, впливають на комунікативні навички та формування психічних процесів особистості на різних етапах життя.

Роль соціального середовища у формуванні психіки є однією з ключових у розвитку психіки особистості. У дитинстві та підлітковому віці сім'я, однолітки й освітнє середовище суттєво впливають на соціальні навички та емоційну регуляцію. У дорослому віці велике значення мають професійні та міжособистісні комунікації, які формують соціальну компетентність. У похилому віці важливою стає соціальна підтримка, зокрема збереження соціальних зв'язків для емоційного благополуччя. Цифрові платформи розширюють можливості для соціалізації, але можуть призводити до ізоляції та змін у формуванні комунікативних навичок. У різні вікові періоди люди по-різному адаптуються до нових форм цифрової комунікації, що впливає на їхній соціальний розвиток.

Культурні відмінності у вікових комунікативних особливостях.

Колективістські культури акцентують важливість групової взаємодії, що формує соціальну залежність і адаптаційні механізми.

В індивідуалістичних культурах наголос робиться на самовираженні й автономії, що позначається на стилях комунікації в різні вікові періоди.

Соціальні очікування та їхній вплив на психіку

У різних вікових групах суспільство висуває певні очікування щодо комунікативної поведінки (наприклад, активна соціальна взаємодія у молодості, відпо-

відальність у зрілому віці, мудрість і передача досвіду в старості).

Ці очікування можуть стимулювати або, навпаки, пригнічувати розвиток певних психічних якостей особистості.

Соціальні фактори адаптації та стресу

Соціальні зміни (наприклад, міграція, зміна середовища, вихід на пенсію) можуть бути джерелом як збагачення комунікативного досвіду, так і стресу, що впливає на психіку в різні вікові періоди.

У таблиці 2 представлено взаємозв'язок між біологічними та соціальними чинниками в розвитку психіки особистості через комунікацію. Біологічні фактори у взаємодії із соціальними формують індивідуальні особливості сприйняття, взаємодії та адаптації особистості в суспільстві.

У ранньому дитинстві (до 10–11 років) дорослі відіграють ключову роль у житті дитини. Дорослий є для дітей цього віку «психологічним центром будь-якої ситуації» (Bunting, af Segerstad, & Barendregt, 2021). Дослідження дитиною світу та її взаємодія із зовнішнім середовищем значною мірою опосередковуються дорослими. Дослідження в галузі психології та педагогіки показали, що батьки зазвичай приділяють 8–10 годин на тиждень діяльності зі своїми дітьми, яка включає догляд, ігри, прогулянки, допомогу в навчанні та проведення часу дитини разом. Цікаво, що батьки приділяють значно більше часу – приблизно в 1,5 раза більше – дітям молодшого віку (дошкільного та молодшого шкільного віку), в середньому близько 12 годин на тиждень, порівняно з менш ніж 8 годинами для підлітків. Коли діти дорослішають, часто відбувається помітне зниження взаємодії батьків і дітей (Afriani, 2021). Підтримуючи відкрите спілкування й активний інтерес, батьки можуть допомогти подолати цей розрив, зміцнюючи довіру та зв'язок, навіть коли їхні діти дорослішають.

У шкільному віці навчання стає провідним видом діяльності дитини, що зумовлює появу нових обов'язків,

Таблиця 2

Взаємодія біологічних і соціальних чинників у розвитку психіки особистості в процесі комунікації та впливу

Біологічні чинники	Взаємодія	Соціальні чинники
Нейрофізіологічний розвиток мозку	Визначає когнітивні й емоційні можливості для соціалізації	Освіта та виховання
Гормональні зміни	Впливають на поведінку та соціальну адаптацію	Сімейне середовище
Генетична схильність	Впливає на темперамент і особливості комунікації	Група однолітків
Сенсорний і моторний розвиток	Визначає здатність до вербальної та невербальної взаємодії	Культурні норми та традиції
Фізіологічний стан організму	Визначає рівень соціальної активності та взаємодії	Соціально-економічний статус
Нейропластичність	Дає змогу адаптуватися до соціального середовища	Цифрові технології та медіа
Старіння та вікові зміни	Впливають на сприйняття та якість комунікації	Соціальна підтримка та міжособистісні зв'язки

Джерело: власна розробка.

інтересів і форм спілкування. У молодшому шкільному віці спільна діяльність з учителем є для дитини джерелом емоційного піднесення. Діти цінують зацікавленість і ентузіазм педагога, особливо його увагу до їхніх переживань, захоплень і хобі. На цьому етапі емоційний аспект спілкування відіграє важливу роль, адже взаємодія з учителем задовольняє потребу дитини в підтримці та розумінні (Lin et al., 2024).

Спочатку соціальна орієнтація молодшого школяра проявляється у прагненні бути серед однолітків, брати участь у спільних заняттях. До 10–11 років ця риса набуває більш сформованих форм: діти починають шукати своє місце в колективі, здобувати авторитет серед однолітків. У цей період між дітьми виникають складніші та більш різноманітніші особисті відносини. Важливим стає не лише визнання дорослих, але й оцінка однолітків, яка дедалі більше впливає на самооцінку й емоційний стан дитини (Nevoenna, 2024).

Починаючи з 10–11 років, комунікація з однолітками стає провідним засобом пізнання світу і самопізнання (Da Silva et al., 2024). До кінця початкової школи діти більше цінують схвалення товаришів, ніж дорослих. Вони прислухаються до думки своїх однолітків, часто надаючи їй більшого значення, ніж оцінкам учителів чи батьків. У спілкуванні з ровесниками діти знаходять відповіді на духовні потреби, адже такі взаємодії дають їм можливість почуватися рівними й відкривати нові аспекти соціального досвіду (Vygotsky, 2021).

Після переходу до 4-го класу, коли дитина починає постійно взаємодіяти з різними вчителями, виникає нове усвідомлення: учителі висувають різні вимоги та по-різному оцінюють ту саму ситуацію чи поведінку. Це відкриття формує нову позицію дитини щодо педагогів, адже вона вперше стикається з різноманітністю поглядів і підходів до навчання. Унаслідок цього діти поступово стають більш самостійними у своїх судженнях і виборах, починаючи орієнтуватися не лише на авторитет дорослих, а й на власні спостереження та досвід (Yaban & Gaschler, 2024).

Після 11 років у розвитку особистості відбуваються значні зміни, які впливають на характер спілкування та взаємодію з іншими. У цьому віці діти починають більше цінувати думку однолітків, ніж дорослих (Garcia, Galesic, & Olsson, 2023). Їхня самооцінка значною мірою залежить від того, як їх сприймає колектив. Спілкування стає важливим способом самовираження, а також засобом отримання підтримки та схвалення (Миколюк, Миколюк, 2024).

Підлітки прагнуть знайти своє місце серед друзів, що може проявлятися в бажанні бути частиною певної групи або виділитися завдяки своїм досягненням. Вони стають більш критичними до слів і дій дорослих, починають формувати власну думку й оцінювати поведінку інших (Миколюк, Миколюк, 2024).

Емоційна нестабільність цього вікового періоду впливає на спілкування. Підлітки можуть бути схильні до конфліктів, швидко ображатися або, навпаки, закриватися в собі. Водночас вони починають розуміти

більш складні емоції і виявляти емпатію до інших людей (Afriani, 2021).

У старшому віці, після 15 років, спілкування стає ще більш глибоким і змістовним. Молодь починає цінувати дружбу, здатна до обговорення серйозних тем, формується вміння вести діалог. Водночас посилюється потреба у визнанні та самореалізації, що може проявлятися в прагненні отримати лідерські позиції або відстоювати свою думку, а також потреба в професійній самореалізації (Da Silva et al., 2024).

У загальній та віковій психології існує значна кількість теорій, які намагаються пояснити процеси психічного розвитку особистості. Однак жодна теорія не може повністю охопити всі механізми та форми поведінки людини, оскільки процеси психічного розвитку надзвичайно багатогранні й залежать від багатьох факторів (Миколюк, Миколюк, 2024).

Різнманітність теоретичних підходів пояснюється різними поглядами на три ключові аспекти:

- 1) фактори розвитку – пріоритет спадковості чи впливу зовнішнього середовища;
- 2) характер розвитку – поступовий або стрибкоподібний, лінійний або циклічний;
- 3) природа об'єкта розвитку – роль біологічних, когнітивних, емоційних і соціальних факторів.

Перше питання, яке залишається предметом активних дискусій у науковій спільноті, стосується взаємодії природи й виховання. Деякі вчені вважають спадковість головною детермінантою розвитку. Наприклад, поведінку дошкільнят, які створюють собі уявних друзів, прихильники генетичної теорії пояснюють рівнем розвитку мозку та когнітивною незрілістю (Bunting, af Segerstad, & Barendregt, 2021). Навпаки, дослідники, які віддають перевагу соціальним факторам, пов'язують це явище з ізоляцією, браком уваги з боку дорослих або відсутністю братів і сестер. Замість пошуку єдиної теорії, яка б пояснювала всі аспекти поведінки, вчені прагнуть аналізувати окремі чинники та механізми з урахуванням вікових особливостей психіки. У процесі спілкування на психічний розвиток особистості також впливають як біологічні, так і соціокультурні фактори (Garcia, Galesic, & Olsson, 2023). Комунікативна діяльність не лише формує пізнавальні навички, а й впливає на емоційну сферу, самосприйняття та соціальну адаптацію особистості на різних вікових етапах її життя. Особливої актуальності це питання набуває в епоху цифрових технологій, коли сучасні технології створюють нові форми взаємодії, які суттєво змінюють комунікаційні процеси. Отже, вивчення вікових особливостей розвитку психіки особистості в контексті спілкування потребує багатоаспектного підходу, який би поєднував досягнення класичних і сучасних теорій, аналізував взаємодію біологічних і соціальних факторів у швидкозмінному інформаційному середовищі (Lin et al., 2024; Миколюк, Миколюк, 2024).

У разі аналізу міжособистісного спілкування під ним розуміють процес обміну інформацією між двома

людьми. Це одна з форм людського спілкування, до якої додається групове спілкування, яке відбувається між більшою кількістю людей, які безпосередньо контактують, і масове спілкування, яке охоплює ширше суспільство та часто здійснюється опосередковано. Кожен із цих видів спілкування має свої особливості й підкоряється певним закономірностям (Garcia, Galesic, & Olsson, 2023).

Використання структурованих моделей може значно підвищити якість комунікації, зокрема, завдяки розумінню основних етапів і механізмів цього процесу. Коли дві людини взаємодіють, ми говоримо про міжособистісне спілкування. У цьому випадку відбувається обмін інформацією між відправником і одержувачем за допомогою вербальних, невербальних і голосових сигналів для досягнення взаєморозуміння. Учасники взаємодії впливають один на одного через механізми комунікації, які, хоч і повільні, створюють основу для зміцнення міжособистісних зв'язків (Bunting, af Segerstad, & Barendregt, 2021). Спілкування, незважаючи на його буденність і звичність, залишається складним процесом, ефективність якого залежить від багатьох факторів. Здатність до ефективного спілкування змінюється залежно від вікових особливостей психічного розвитку. Наприклад, у дітей механізми спілкування формуються поступово шляхом накопичення досвіду та засвоєння соціальних норм. У дорослих цей процес більш усвідомлений і базується на вже сформованих моделях поведінки. Тому для покращення спілкування між різними віковими групами потрібно враховувати індивідуальні особливості, розумову зрілість і культурний контекст (Dhiu & Laksana, 2021). На рис. 1 представлено концептуальну схему міжособистісної комунікації.

Опис психологічної моделі міжособистісного спілкування

Представлена модель демонструє процес міжособистісного спілкування між **відправником** та **отримувачем** повідомлення, підкреслюючи ключові аспекти

взаємодії, зокрема **саморозкриття**, **фактичний зміст**, **звернення** та **зворотне звернення**. Модель ілюструє динамічний характер комунікації, підкреслюючи важливість взаємозв'язку між комунікантами для досягнення ефективного спілкування.

Основні етапи комунікації в моделі:

1. Формування та передача повідомлення (саморозкриття → звернення)

– **Відправник** кодує свою думку чи емоцію в конкретне повідомлення, яке містить **фактичний зміст** (інформаційний аспект спілкування).

– Високий рівень саморозкриття сприяє відкритості та довірі між комунікантами.

– Повідомлення передається у вигляді **звернення** до одержувача.

2. Отримання та декодування інформації (повідомлення надано → повідомлення прийнято)

– **Отримувач** отримує інформацію, розшифровує її зміст та інтерпретує наміри відправника.

– Спосіб розуміння залежить від індивідуальних факторів (досвіду, емоційного стану, соціального контексту).

3. Зворотний зв'язок (зворотне звернення)

– **Отримувач** реагує на отриману інформацію, надаючи відповідне повідомлення (вербальне або невербальне).

– Зворотний зв'язок допомагає **відправнику** оцінити ефективність спілкування та коригувати свою комунікацію.

Ключові аспекти моделі:

Фактичний зміст – інформаційний аспект повідомлення, який має бути чітко донесений.

Саморозкриття – ступінь відкритості, з яким відправник ділиться своїми думками й емоціями.

Звернення – ініціація контакту між відправником та одержувачем.

Зворотне звернення – процес надання одержувачем відповіді, що сприяє уточненню й ефективному розумінню інформації.

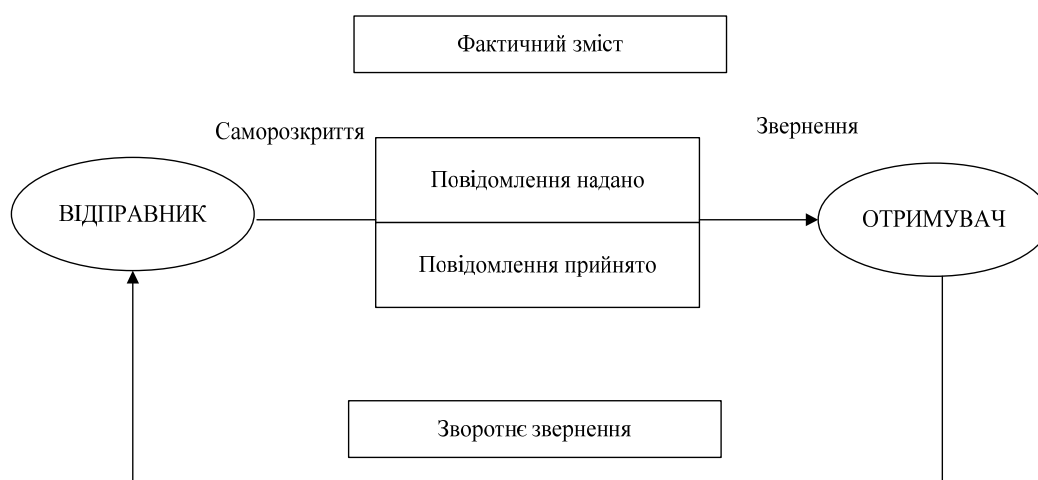

Рис. 1. Психологічна модель міжособистісного спілкування

Джерело: власна розробка

Рисунок 1 ілюструє процеси та взаємодії між відправником і одержувачем у міжособистісному спілкуванні. Першим етапом спілкування є кодування інформації – перетворення думок і почуттів у конкретне повідомлення, яке потрібно передати адресату (Da Silva et al., 2024). Після створення повідомлення воно проходить через канал зв'язку, який може передбачати різні засоби передачі інформації, як-от акустичні хвилі, друкований текст або візуальні сигнали. Наступний етап – декодування, тобто процес, під час якого одержувач розшифровує зміст повідомлення. Тлумачення залежить від його власного досвіду, знань і емоційного стану, а також від того, наскільки чітко й точно були передані наміри відправника. Завершальним етапом спілкування є інтерпретація, коли реципієнт надає сенс отриманій інформації. Успіх комунікації залежить від того, наскільки отримане повідомлення відповідає початковим намірам відправника і наскільки ефективно було досягнуто розуміння (Миколук, Миколук, 2024).

Обговорення. Результати дослідження підтверджують, що розвиток психіки особистості в процесі комунікації значною мірою залежить від взаємодії біологічних і соціокультурних чинників. Однак залишаються відкритими питання про відносну вагу цих чинників на різних вікових етапах (Bunting, af Segerstad, & Barendregt, 2021). Наприклад, у дитинстві та підлітковому віці соціальне середовище, зокрема сімейна атмосфера, групи однолітків і вплив медіа, відіграє ключову роль у формуванні емоційних і когнітивних навичок. Натомість у зрілому та літньому віці значення спадковості й індивідуальних особливостей психіки стає більш помітним у процесах соціальної адаптації та підтримки комунікації (Миколук, Миколук, 2024). Цікавою є суперечка щодо ролі сучасних інформаційних технологій у психічному розвитку. З одного боку, цифрові платформи розширюють можливості для комунікації, сприяють когнітивному розвитку та швидкому обміну інформацією. З іншого боку, вони можуть негативно впливати на емоційну сферу, зокрема спричиняти ізоляцію, залежність від цифрових пристроїв і послаблення навичок безпосередньої взаємодії. Подальші дослідження мають визначити, як знайти баланс між позитивними та негативними аспектами цифрової комунікації (Yaban & Gaschler, 2024). Ще одним аспектом, який потребує обговорення, є вплив культурних відмінностей на вікові особливості розвитку психіки. Наприклад, у культурах із високим рівнем колективізму більше значення надається груповій взаємодії, що позначається на соціальних і емоційних аспектах розвитку особистості (Nevoenna, 2024). В індивідуалістичних культурах, навпаки, більший акцент робиться на автономії та саморефлексії, що впливає на характер комунікаційних процесів у різні вікові періоди. Стаття стосується методологічних підходів до вивчення вікових особливостей психічного розвитку (Andrushchenko, Khanetska, Fedorenko et al., 2023). Інтеграція кількісних і якісних методів може сприяти більш цілісному розумінню процесів розви-

тку. Проте залишається потреба у створенні універсальних моделей, які враховували б не лише вікові та культурні особливості, але й сучасні виклики, як-от вплив глобалізації, міграції та стрімких соціальних змін (Garcia, Galesic, & Olsson, 2023). Результати дослідження окреслюють перспективи подальшої роботи над вивченням вікових особливостей розвитку психіки особистості в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, що сприятиме вдосконаленню підходів до освіти, психологічної підтримки та соціалізації в різні періоди життя.

Висновки. Результати досліджень вікових особливостей розвитку психіки особистості в процесі комунікації та впливу підтверджують, що характер і ефективність спілкування значною мірою залежать від вікових етапів та соціокультурного контексту. Представлено взаємодію біологічних і соціальних чинників у розвитку психіки особистості в процесі комунікації та впливу. Розроблено психологічну модель міжособистісного спілкування. Психологічна модель міжособистісного спілкування охоплює ключові етапи: кодування інформації відправником, її передачу через різні комунікаційні канали, декодування одержувачем відповідно до його досвіду й емоційного стану, а також інтерпретацію змісту повідомлення, що визначає ефективність і точність взаєморозуміння. Виявлено кілька ключових аспектів соціального впливу: роль соціального середовища у формуванні психіки, вплив цифрових технологій на комунікацію, культурні відмінності у вікових комунікативних особливостях, соціальні очікування та їхній вплив на психіку, соціальні фактори адаптації та стресу, вплив вікових особливостей на розвиток психіки особистості в процесі комунікації. Загалом дослідження підтверджують, що вікові особливості психіки безпосередньо впливають на стиль і результати комунікації. Отримані дані можуть бути корисними для психологів, соціальних працівників, педагогів та інших фахівців для підвищення ефективності комунікації з особистостями різних вікових категорій, що сприятиме гармонійному розвитку особистості на кожному етапі її життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко Т. Психологічні особливості життєстійкості і благополуччя осіб підліткового віку. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки* : зб. наук. праць / за наук. редакцією І. С. Булах. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. Вип. 25 (70). 95 с.
2. Освітньо-професійна програма «Психологія»: комплекс навчальних програм для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 Психологія). Укладачі: Андрущенко Т. В., Захаренко К. В., Мельник В. В., Зеленін В. В., Федоренко А. Ф., Бондарчук О. Ю., Пиляєва Л. В., Федоренко Л. П., Хворостянко Н. А., Вовк Я. О., Малигін О. П., Мозгова Г. П., Бушуєва Т. В., Ханецька Т. І., Дьоміна Г. А., Сидоренко О. Б., Вольнова Л. М., Якимчук О. І., Поліщук С. П., Праченко О. К., Кушмирук Є. С. Київ : УДУ

ім. Михайла Драгоманова, 2023. 520 с. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42847>.

3. Миколук С., Миколук Н. Формування комунікативної компетентності майбутніх психологів і соціальних працівників. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2024. № 53. С. 52–58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-8437.53.2024-1.8>

4. Федоренко А. Ф., Ханецька Т. І., Веселий К. О. Престижність як чинник професійного самовизначення підлітків в умовах карантину. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки* : зб. наук. праць / ред. І. С. Булах. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. Вип. 18 (63). С. 76–87. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.18\(63\).08](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.18(63).08).

5. Afriani I.H. Educational Psychology: Understanding Child Development. Lulu Press, Inc., 2021.

6. Bunting L., af Segerstad Y.H., Barendregt W. Swedish teachers' views on the use of personalised learning technologies for teaching children reading in the English classroom. *International Journal of Child-Computer Interaction*. 2021. Vol. 27. P. 100236. <https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2020.100236>.

7. Dhiu K., Laksana D.N.L. The Aspects Of Child Development On Early Childhood Education Curriculum. *Journal of Education Technology*. 2021. Vol. 5, no. 1. P. 1. <https://doi.org/10.23887/jet.v5i1.30764>.

8. Garcia D., Galesic M., Olsson H. The Psychology of Collectives. *Perspectives on Psychological Science*. 2023. <https://doi.org/10.1177/17456916231201139>.

9. Lin Y., Xu F., Ye X., Zhang H., Ding H., Zhang Y. Age and sex differences in emotion perception are influenced by emotional category and communication channel. *Psychology and Aging*. 2024. <https://doi.org/10.1037/pag0000828>

10. Nevoenna O.A. Students' Motivation to Study in the Forced Conditions of Distance Learning. *Transformational Processes in the European Educational Environment: Modern Challenges in the Training of Specialists in Higher Education: Proceedings of the Scientific and Pedagogic Internship (February 19 – March 20. 2024. Kielce, Poland)*. 2024. <https://doi.org/10.54929/issw-202419022003-07>.

11. The influence of the social context on the development of the child's psyche. A.A. Da Silva et al. *Observatório de la economía latinoamericana*. 2024. Vol. 22, no. 2. P. e3081. <https://doi.org/10.55905/oelv22n2-010>.

12. Valsiner J. Signs in Minds: Semiotic Basis for the New General Psychology. *General Human Psychology*. Cham, 2021. P. 25–50. https://doi.org/10.1007/978-3-030-75851-6_2.

13. Vygotsky L.S. The Problem of Age Periodization in Child Development. *L.S. Vygotsky's Pedological Works. Volume 2*. Singapore, 2021. P. 11–38. https://doi.org/10.1007/978-981-16-1907-6_2.

14. Yaban E.H., Gaschler R. Developmental regulation processes and age-related motivation of distance education students. *Higher Education*. 2024. <https://doi.org/10.1007/s10734-024-01316-9>.

REFERENCES

1. Andrushchenko, T. (2024). Psykholohichni osoblyvosti zhyttestiykosti i blahopoluchchia osib pidlitkovoho viku [Psychological characteristics of resilience and well-being of adolescents]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriya 12.*

Psykholohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats, 25(70). Kyiv: Vyd-vo UDU imeni M. Drahomanova. [in Ukrainian]

2. Andrushchenko, T. V., Zakharenko, K. V., Melnyk, V. V., Zelenin, V. V., Fedorenko, A. F., Bondarchuk, O. Yu., ... Kushmyruk, Ye. S. (2023). Osvitno-profesiina programa «Psykholohiia»: kompleks navchalnykh prohram dlia zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity (haluz znan 05 Sotsialni ta povedinkovi nauky, spetsialnist 053 Psykholohiia) [Educational and professional program “Psychology”: A set of curricula for bachelor's degree applicants]. Kyiv: UDU im. M. Drahomanova. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42847> [in Ukrainian]

3. Mykoliuk, S., & Mykoliuk, N. (2024). Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv i sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of communicative competence of future psychologists and social workers]. *Problemy humanitarnykh nauk. Psykholohiia*, (53), 52–58. <https://doi.org/10.32782/2312-8437.53.2024-1.8> [in Ukrainian]

4. Fedorenko, A. F., Khanetska, T. I., & Veselyi, K. O. (2022). Prestyzhist yak chynnyk profesiinoho samovyznachennia pidlitkiv v umovakh karantynu [Prestige as a factor of adolescents' professional self-determination in quarantine conditions]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 12. Psykholohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats*, 18(63), 76–87. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.18\(63\).08](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.18(63).08) [in Ukrainian]

5. Afriani, I.H. (2021). Educational psychology: Understanding child development. Lulu Press, Inc. [in English].

6. Bunting, L., af Segerstad, Y. H., & Barendregt, W. (2021). Swedish teachers' views on the use of personalised learning technologies for teaching children reading in the English classroom. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 27, 100236. <https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2020.100236> [in English].

7. Dhiu, K., & Laksana, D.N.L. (2021). The aspects of child development on early childhood education curriculum. *Journal of Education Technology*, 5 (1), 1. <https://doi.org/10.23887/jet.v5i1.30764> [in English].

8. Garcia, D., Galesic, M., & Olsson, H. (2023). The psychology of collectives. *Perspectives on Psychological Science*, 19 (2), 316–319. <https://doi.org/10.1177/17456916231201139> [in English].

9. Lin, Y., Xu, F., Ye, X., Zhang, H., Ding, H., & Zhang, Y. (2024). Age and sex differences in emotion perception are influenced by emotional category and communication channel. *Psychology and Aging*, 40 (1), 17–31. <https://doi.org/10.1037/pag0000828> [in English].

10. Nevoenna, O.A. (2024). Students' motivation to study in the forced conditions of distance learning. In *Transformational processes in the European educational environment: Modern challenges in the training of specialists in higher education: Proceedings of the scientific and pedagogic internship (February 19 – March 20, 2024, Kielce, Poland)*. NGO “Research and Educational Innovation Center of Social Transformations”. <https://doi.org/10.54929/issw-202419022003-07> [in English].

11. Da Silva, A.A., Silva, C.G., Rezende, C.N., & Santana, M.S.R. (2024). The influence of the social context on the development of the child's psyche. *Observatório de la Economia Latinoamericana*, 22 (2), e3081. <https://doi.org/10.55905/oelv22n2-010> [in English].

12. Valsiner, J. (2021). Signs in minds: Semiotic basis for the new general psychology. In General human psychology (pp. 25–50). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-75851-6_2 [in English].

13. Vygotsky, L.S. (2021). The problem of age periodization in child development. In L. S. Vygotsky's

pedagogical works. Volume 2 (pp. 11–38). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-1907-6_2 [in English].

14. Yaban, E.H., & Gaschler, R. (2024). Developmental regulation processes and age-related motivation of distance education students. Higher Education. <https://doi.org/10.1007/s10734-024-01316-9> [in English].

Tetiana Andrushchenko,

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Psychology,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pirogova Str., Kyiv, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6701-8035>

Alla Fedorenko,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Psychology,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pirogova Str., Kyiv, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8180-4494>

Tetiana Khanetska,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Psychosomatics
and Health Psychology,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pirogova Str., Kyiv, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9767-5116>

AGE CHARACTERISTICS OF DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGY OF PERSONALITY IN THE PROCESS OF COMMUNICATION AND INFLUENCE

The article is devoted to studying age-related features of the development of the personality psyche in communication and influence. It examines how age-related changes and sociocultural context affect the nature of interpersonal interaction, forming social ties, and developing personal characteristics. The relevance of the topic is due to the growing role of communication in modern society and the influence of information technologies on the mental development of the individual. The study of age-related features of this process allows us to better understand the mechanisms of adaptation, social interaction and personality formation in conditions of rapid changes in the socio-cultural environment. This knowledge is important for the development of effective educational, social and psychological approaches.

The work aimed to study the age-related features of the development of the individual psyche in the communication process and to determine the influence of biological and sociocultural factors on the formation of cognitive, emotional and behavioural characteristics.

Based on data analysis, a psychological model of interpersonal communication was developed, which demonstrates how age-related changes affect communication styles and information-processing methods. Studies have shown that the influence of social groups, both formal and informal, plays a key role in the development of personality. Emotional sensitivity is significant, increasing at different age stages and creating the prerequisites for a deeper understanding of interpersonal relationships. The study results represent age-related features of the psyche that determine the effectiveness of communication and affect its results. We assumed that adults play a significant role in communication at a younger age, while in adolescence and youth, the emphasis shifts to interaction with peers. This forms new aspects of social behaviour and self-determination.

The data obtained have practical significance for developing pedagogical, psychological and social programs aimed at the harmonious development of the individual at each stage of life. The study results can be helpful for social workers, teachers, psychologists and other specialists working in personality development and ensuring adequate support and adaptation of individuals in various social contexts.

Key words: mental processes, mental states, mental properties, personality, mental development, age characteristics, social situation of development, leading activity, communication, social influence.

Подано до редакції 03.02.2025